

УДК 930.25:[378.4:39](477.83-25)(092)С.Макарчук(093.2)

ПОСТАТЬ СТЕПАНА МАКАРЧУКА У СПОГАДАХ ТА СВІТЛІ ОСОБОВИХ МАТЕРІАЛІВ

У спогадах, авторства сина Степана Арсентійовича Макарчука Володимира та доньки Олени Федорчук, його колег – професора кафедри етнології Оксани Франко та доцента кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Миколи Рожика, а також учнів – Олексія Сухого та Нагалії Данилихи, наведено пам'ятні моменти з життя професора. Розкрито риси його характеру, зокрема, український патріотизм та любов до своєї малої батьківщини – Волині. Особливий наголос зроблено на вклад С. А. Макарчука у розвиток української історичної науки та Львівського університету: У публікації також представлено опису фонду професора С. А. Макарчука з архіву Львівського університету, організований у 2012–2015 рр. Він містить документи за 1956–2014 рр., систематизацію та опис яких провела Марина Мороз за участі Романа Тарнавського.

Ключові слова: Степан Макарчук, історія України, джерелознавство, етнологія, Гошанський район Рівненської обл., історичний факультет Львівського університету, кафедра історії УРСР, кафедра історії та етнографії України, кафедра етнології, Архів Львівського національного університету імені Івана Франка.

СТЕПАН АРСЕНТІЙОВИЧ МАКАРЧУК: БІОГРАФІЧНІ ТА ЕТНОГРАФІЧНІ ЕТЮДИ

Свого батька я практично ніколи не бачив за трибуною, екзаменаторським столом чи у керівному кріслі. Навіть лекційний курс з “батькового” предмету на моєму курсі читав інший викладач (думаю, тато робив це свідомо, з етичних міркувань, а не задля зменшення свого лекційного навантаження). Натомість часто спілкувався з батьком наодинці, в старші роки – й за чаркою. Кілька таких спогадів пропоную увазі небайдужого читача.

I

До глибокої осені 1971 р. наша сім'я мешкала за адресою: вул. Івана Франка, 157-а (ця львівська вулиця і досі має ту ж назву). У 1967 р. батьки віддали мене до першого класу середньої школи № 4, як тоді казали “англійської”, на вул. Ломоносова (тепер – Кирила і Мефодія). Навчання починалося о дев'ятій ранку, хоча частими, уже з п'ятого класу, були і “нульові” уроки – на восьму. До того ж Західна Україна тоді жила за московським часом, тобто вставати на навчання узимку доводилося затемна. Батько вів мене на навчання через Стрийський парк, безлюдний у вранішні години. Навіть звичні тепер бігуни-велосипедисти наприкінці 1960-х років ще не ховалися у п'ятні.

Аби йшлося до школи веселіше, батько розповідав народні казки, щоразу – різні. Звідки вони у нього – від діда-баби чи з часів роботи в Етнографічному музеї, я не знаю. Досить того, що декілька цих казок я запам'ятав і згодом розказував своїм дітям. Як Бог буде добрим, сподіваюся розказати й онукам.

Казки були довгими, саме на одну подорож кожної і вистачало. Ось одна з них, у моєї вільній редакції:

“Жив в одному селі дуже розумний дядько. Ходили до нього за порадою, а часом і як до судді навіть із дальніх сіл. Грошей за свої поради він не брав, але від дарунків не відмовлявся. Один курку принесе, інший – шматок сала, ще хтось горілкою почастує, то й мав непогану прибавку до господарки.

Ось виповнилося його синові вісімнадцять літ, батько й питає: “Ким у житті стати хочеш?”. А син, довго не думаючи: “Та буду таким же суддею, як і ти, тату. Можна навіть на полі не працювати, все одно книші-паляниці вдячні земляки носитимуть”. “Ой, боюся, – каже батько, – що нічого у тебе не вийде. Тут розум потрібен та життєвий досвід, а ти ще такий молодий”. На те йому син відповідає: “Та що ви, тату, мене лякаєте. Я ж біля вас з дитинства кручуся, справу вже добре знаю. Головне для судді справедливість, тоді й люди до тебе йтимуть”. “Ну-ну, – каже батько. – То спробуй, а я поряд постою, подивлюся”.

За якийсь там час приходять два сусіди, куми. Один з оком підбитим, у другого – свитка порвана. Кричать, сперечаються, суду на супостата вимагають. От син так поважно, як батько, й каже їм: “Люди добрі, заспокойтеся. Нехай першим каже справу той з вас, хто старший (це, щоб іншому не образливо було; син у тата цей простий прийом підмітив)”. Ось один з них і почав розказувати: “Я, – каже, – назбирав гроші на нову корову, то й вирішив у неділю зранку на ярмарок у сусіднє село піти. Йти треба через ліс, лячно трохи та й порадник був би не зайвим. То ж пішов до кума, а він уперся: “І що я в тому селі позабув. Та ще й вставати треба затемна. Ні, не піду”. Довелося йому, п’яниці ледачому, пляшку пообіцяти, то він і погодився. От ідемо ми через ліс, почав я онучу перемотувати, а він, лайдак, декілька кроків уперед пройшов. А там – струмок кручу підмив, і казанка із золотими червінцями Бог явив. Гроші ці мої: бо, якби я на свою голову цього злидня зі собою не покликав, він би вдома до обіду хropaка давав”.

Тут уже й другий мужик озвався: “Ти там знаєш. Може б, я до лісу за грибами пішов чи ще чогось. Я знайшов, мої гроші!”

Усміхнувся син у душі, подивився на батька – легка справа для розсуду! Вуса молодечо підкрутив, та й солідно так рече: “Ви куми? – Куми! Разом лісом йшли? – Разом! Разом червінці знайшли? – От ж бо!” (Вже потім у старші роки, я вчитав у когось із психологів професійний прийом маніпуляції зі свідомістю – треба, щоб співрозмовник для початку три рази з твоїми аргументами погодився, тоді погодиться і з четвертим – уже так би мовити за звичкою. То ж юнак, виявляється, мав певний хист чи досвід, а відтак і суддівську рацію!). Далі каже: “Діліть гроші навпіл, обніміться, а ту пляшку обіцяну вчотирьох з моїм татом розіп’ємо – за ваше щастя несподіване, аби воно не переводилося й надалі!”. “Ет! – один кричить. – Чого це я маю свої гроші цьому лайдаку віддавати та ще й своєю горілкою задурно поїти?! За око своє підбите? Дурна твоя порада!”. “Які “свої” гроші, – вже другий озвався. – Ті, що мені пан-Біг

дав? Та я із цим жмикрутом не те, що горілки не питиму, бачитися не хочу!”. Слово за слово, зчинилася бійка, то й “судді” перепало. Отак замість сала і горілки – ніс роз’юшений. Все, більше син батька не просив йому справ суддівських довіряти. Гливким млинець вийшов!

Ось проходить рік – ті самі гості, в ту саму хату. Прийшли закляті куми за порадою, уже до батька. Кажуть: “Уже по судах поволочилися, а ніхто нас розсудити не може! Судді – дай, адвокату – дай, а самі червінці під замком лежать – справедливого рішення чекають. То ж уже, будьте ласкаві, розсудіть нас! Але не так, як ваш синочок, бо дурна його рада!”

Ось уже і батько синові підморгнув, вуса підкрутив і рече: “Ви куми? Куми! Ну й далі, як по писаному: Разом йшли? Бог вам обом милість свою явив? То ось вам моя порада, а ви вже вирішуйте, добра вона чи ні. Візьміть ці гроші, легкі, не зароблені працею тяжкою кривавою, та й віддайте їх на церкву в селі. І дошку з написом для внуків-правнуків оставте. І попи нехай щоразу на службі Божій вас згадують, то й Бог вас не забуде!”

Зраділи куми обійнялися, повеселішали. Хтозна звідки і пляшка узялася, й ковбаска домашня. Славно посиділи, та так, обійнявшись, додому пішли.

А син батькові й каже: “Дивні вони люди. Якби мене послухали, то були би першими багачами на селі, худобу собі справили, дітей за границею на панів повиучували. А так залишилися з голими задами, та ще й скільки своїх грошей за цей рік на вітер викинули. Дурні, ой дурні! І як ви, тату, вгадали, що ці недоумки лише з таким дурнуватим рішенням погодяться?”

“Ет, сину, – каже батько. – До тебе вони гарячими прийшли, та ще й із синцями свіжими. Кожний тільки свою правду й знав. Їм за цей рік панські судді крові попили, жінки й діти пересварилися, кожного друзяки під’юджують! Самі бачать, що ув’язалися в дурну справу, а виходу нема. То ж моя порада для них – манна небесна. Ніхто не поступився, нікого жінка тюхтієм не обзиватиме! Знову стануть шанованими у селі господарями, про це й піп, побачиш, подбає. Будуть у гості один до одного ходити й дивуватися, як це їм одразу в голову таке розумне рішення не прийшло?”

Не бачив я цієї казки в радянських дитячих виданнях, що, загалом й зрозуміло: Бог, церква, червінці золоті... Але думку-ідею на все життя запам’ятав. Навіть очевидне рішення має трохи вилежатися.

От і замирення повне зі Сходом, як і повернення Криму – справа не одного року, компроміс має визріти.

II

Серед “батькових” казок була й одна, я сказав би, антипедагогічна, чи навіть (оцінюю її як колишній полковник міліції) – антиправова. Розказую її у стислій редакції – на прогулянку в парку такої не вистачить:

“Був собі один шанований між людьми чоловік. Звісно, небідний. Син його зростав у достатку, нічого йому не бракувало. І були в сина десятки друзів-приятелів, таких, що навіть з-за гарної дівчини не сварились. Куди хлопець не

прийде, усі раді його бачити, добрим словом підтримати, вином пригостити. А у батька і друзів катма: одні – поза очі дорікають, що скупий він, інші – що носа високо дере, треті – ще щось вибачити не можуть.

От син і каже батькові:

– Неправильно ви, тату, живете!

– А це чого? – той дивується.

– А скільки у вас, тату, друзів? Один? Хто такий?

– А, пригадуєш, минулого року на Великдень до нас приїжджав?

– Та, що це за друг, що ви йому раз на два роки потрібні? Дурний ви, тату, хоч і багатий. Недаремно люди кажуть: “Не май сто рублів, а май сто друзів!”

На тому й розійшлися.

Проїшов тиждень, другий... Аж от серед ночі будить батько сина та й каже:

– Сину, біда! Ліз до нас уночі якийсь циган коней красти, то я його вилами приколов. Але інші його друзяки утекли. Треба тіло сховати, але десь деінде, не у нас на обійсті, бо приведуть приставів. Хто там у тебе з ближчих друзів поруч живе?

– А де той мертвий циган?

– Та ось у мішку, кров'ю стікає.

– Поїхали, тату, до Петра – хлоп-огонь, ніколи не видасть!

Кинулись до Петра, пояснили тому, що сталося. Просьять: “Треба мішок з тілом одну ніч перетримати, бо вже ранок близько”. Мнеться Петро, видно, що не хоче гріх на душу узяти!

– Їдемо, тату, до Гната!

Але і Гнат відмовив... І Йосип відмовив... А ранок усе ближче!

– Їдемо, сину на сусіднє село до мого друга!

А сонечко уже високо піднялось.

Не відмовив батьків друг, ні слова не сказав. Сам мішка кривавого до клуні заніс, сам соломою притрусив.

Вертаються син з батьком додому, а там уже поліція... Відразу до підводи кинулись – кров! – Веди, сучий сину, показуй куди тіло подів?

Сіли батько із сином на воза, їдуть на сусіднє село. Заходять до батькового друга, той аж пополотнів. Але мовчить, ні пари з вуст. Підводить батько поліціантів до мішка кривавого, розв'язує... А там – баранчик молоденький, свій домашній, син його одразу упізнав.

– От, – каже батько, – вирішив другу свіжини на свято завезти...

– А де циган?

– Який циган? Що ви, люди добрі?

– А свідків покличемо...

Прийшли свідки, усі синові друзі.

– Тіло бачили?

– Ні, тільки мішок.

– Цей?

– Цей.

Поїхали поліціанти, облизня спіймавши. А батько з другом своїм ягня на печеню пустили. І сина покликали. Але той уже їв-пив сам, друзів своїх “вірних” не згадуючи ані словом”.

Історія, яку хочу розповісти, починалася майже, як у батьковій казці (хоча тоді я цього, звісно, не розумів. І навіть про саму казку тими днями жодним чином не згадував).

У березні 1982 р. усі хатні (тато, мама, сестра Олена з чоловіком Анатолієм) поїхали до батькової сестри Віри у Бродівський район, залишивши мене одного. Увесь день я провів удома “на господарці”. Коли годині о десятій вечора повернулися, я дивився телевизор. Лягли спати, а на ранок мені зателефонував один приятель і попросив зустрітися. Позичивши очі у Сірка, розповів, що у Стрийському парку побився з “ментами”, одному з них порвав сорочку чи кітель, а в підсумку потрапив до Ленінського (тепер Галицького) райвідділку. Там назвався моїм іменем. Виправдовуючись переді мною, мямлив: “Панімаєш, я бил, как паук в банке!” Щоправда з’ясувалося, що й номер квартири переплутав і, навіть, поверх, на якому квартира знаходиться. Але почувався пригніченим і казав, що, коли мені буде непереливки, він готовий у всьому зізнатися. Миттєво оцінивши ситуацію (у протоколі “моє” ім’я, але “не мій” номер квартири – відвертий абсурд!), я пообіцяв мовчати.

Минуло днів із десять. Про саму історію я почав уже забувати. Годині о шостій стояв із друзями-приятелями на початку коротенької вулиці Паркової, коли побачив батька зі швагром – пригнічених і водночас розлучених. “Давай, додому”, – скомандував батько! Усю дорогу мовчав і лише у квартирі пояснив мені своє обурення. З’ясувалося, що батька телефоном викликали до опорного пункту на вул. Дзержинського (тепер – Вітовського), куди він узяв із собою зятя. А там їм розповіли про “мою” недостойну пригоду...

Доки тривала гнівна тирада, я уже мав готову лінію захисту.

– Тату, коли трапилася ця прикра історія? Уночі з такого-то на таке? Тату, пригадай, це ж день народження тітки Віри. Ви саме повернулися о десятій і я був удома! (Про переплутаний зловмисником номер квартири я завбачливо промовчав, хоча, як з’ясувалося, батькові й протокол затримання із моїм нібито “власноручним” підписом показували). Мене там не було!

Тримався я впевнено. Батько хмикнув, щось подумав.

– Якщо так, іди і доведи це міліції. Сам! Я телефонувати нікому не буду.

Наступного дня я був у Ленінському райвідділку на вул. Мартовича. Черговий офіцер вислухав мене й поставився доброзичливо: “Таке буває. Затримували “тебе”, згідно документів, сержант такий-то і стажер такий-то. Зараз вони чергують у “Романтику” (палац молоді, а точніше – крута, за мірками того часу, танцюлька) у Парку імені Богдана Хмельницького. Йди туди, якщо вони усе підтвердять, органи претензій до тебе не матимуть. Уперед!”

Двох людей у погонах я знайшов годині о десятій вечора у підсобному приміщенні “Романтика” – там, де й вони мали бути. Чомусь здалося, що сержант уже був трохи напідпитку, хоча категорично стверджувати не буду. Я виклав свою справу (звичайно, вдавши нерозуміння, хто ж мене так підставив), перебуваючи у повній упевненості, що зараз усе з’ясується. Стажер (як зараз пам’ятаю, російською) сказав: “Нет, не он. Тот бил здоровий, мардатий такой” (потім я декілька разів віч-на-віч із задоволенням цитував це визначення справжньому винуватцю пригоди). Але сержант несподівано заперечив (українською!): “Та ні, він!” Потім хитро примружився і звернувся до мене:

– Сподіваюсь, ти знаєш, як ЦЕ залагоджується?

Моїм ілюзіям щодо радянської міліції... Ні, тоді ще не настав крах, але щось надломалося. Розвернувся, вибіг із кімнати. Вирішив прийти завтра, коли сержант буде тверезий. Але прийшов удруге до “Романтика” через два дні (патрульна міліція завжди чергувала “суткі через двоє”) і з жахом виявив, що прихильного до мене чесного стажера уже звільнили (чи, може, сам звільнився?). Сержант, навпаки, аж світився від свого тріумфу над студентиком. Довелося волею-неволею звертатися до батька.

За день-два він сухо назвав кабінет в обласному управлінні, куди мені – самому! – належало звернутися. Я розповів офіцеру свою версію: “Того дня спав. Не знаю, хто і навіщо мене оббрехав. Не можу добитися правди...”. Сержанта здав – у кращих традиціях Павлика Морозова. А от стажера-невдачу похвалив – теж щиро.

Вважаю, що, як учив Володя Ульянов, “є компроміси і компроміси” (тобто – компроміси допустимі та компроміси неприпустимі). Можна піти назустріч незначному порушникові корпоративних правил чи навіть закону (хай пробачать мене ревнителі правової держави), але зовсім уже недопустимо робити винуватця з невинного. Був би я дійсно замазаним, швидше за все сприйняв би “пропозицію” сержанта з полегшенням. Він теж їсти хоче. Але “ментовський беспредел” – це вже занадто.

На випускних заходах у Львівському державному університеті внутрішніх справ, де я пропрацював 15 років, перше слово традиційно надавали начальнику факультету. У всіх своїх чотирьох випусків просив (уже не наказував) дві речі: берегти громадянський мир в Україні і ніколи не підставляти невинного. Батькові ж вдячний за науку: із “органами” треба спілкуватися без рожевих окулярів, бо на безчесних можна натрапити і там, де їх апріорі не мало би бути.

III

Як батько був молодшим і працював у Музеї етнографії та художнього промислу, до нас часто заходили його друзі. Найперше наше помешкання у Львові знаходилося на Вірменській. Від місця тодішньої батькової роботи – п’ять хвилин ходу. В нас часто бували покійні вже Василь Васьків і Мар’ян Мандибура, зрідка навідувався і директор МЕХПу Юрій Гошко. А “дядя Жора” Марискевич,

здається, узагалі від нас не виходив. Я малим довший час уважав, що “дядя Жора” – це якийсь наш кровний родич. Після чарки-другої починалися розмови-бесіди. Співали пісні – про Марічку, що “з-під лоба гляне”, про гуцулку Ксеню, про черемшину, яка “всюди буйно квітне”. Одним словом, усі пісні були політично нейтральні: про любов і українську природу.

Після переїзду на віддалене від центру закінчення вулиці І. Франка (переїзд співпав із батьковим переходом на іншу роботу) гості стали заходити рідше. Один лише Георгій Марискевич і далі (чи не щотижня) приходив – сам або з дружиною. У 1971 р. з вул. І. Франка наша родина переїхала на вул. Інститутську (нині – М. Лемика). Гості стали неодмінною складовою усіх родинних свят.

Не пам’ятаю, чи ще у 1960-х роках на “старій” квартирі, чи вже у 1970-х роках на “новій”, батько наспівав мені пісню, яку охарактеризував однією скупою фразою: “Хороша пісня, хоч і бандерівська”. Пройшли роки, “бандерівські” пісні “вийшли з підпілля”, але публічного виконання цієї, “батькової”, пісні я так і не чув. Декілька разів пропонував текст різним “повстанським” хорам, але щось не склалося. Нема її і в Інтернеті. Враховуючи, що батьківська юність пройшла на Рівненщині, припускаю, що пісня належить волинським повстанцям. Хотілося б колись почути ту “батькову пісню” у публічному виконанні. Ось її текст:

*То не грім заgrimів, то не бір зашумів,
Не столітні дуби затріщали,
То лихі вороги, мов голодні вовки,
На наш край дорогий нападали!*

*Де ж ті вірні сини, куди ділись вони,
Де ж ті лицарі – грізні, завзяті?
Чом ж вони не встають, чом ж вони не ідуть
Та наш край дорогий захищати?*

*За рядами – ряди, встали рідні брати –
Їм до бою гармата заграє.
А за ними в їх честь лиш березовий хрест
Срібні сльози на шлях проливає.*

*Ти, катюго, трусись, утікай, бережись,
Вже година грізнбя настбе,
А ти, тіймная ніч, пропади чимскоріш,
Україні хай сонце засяє!*

Озираючись на десятиріччя назад, розумію, що у мені, як і у батькові, уживалися дві діаметрально-протилежні речі: віра у світле комуністичне майбутнє та непорушну ленінську дружбу народів – з одного боку, і розуміння своєї

національної ідентичності – з іншого. Пригадую, як на першому курсі один історик-старшокурсник (Г-р) почав насміхатися над моїми сільськими однокашниками, називаючи їх “рагулями”. Тихенько відвів пересмішника в сторону і попередив: “Ще раз почую від нього це слово, наб’ю пику”. Знаєте, допомогло.

Почуття такту, стриманості як неодмінного прояву інтелігентності батько культивував у мені змалку. А от ідейним націоналістом я ставав самостійно. Влітку 1982 р., уперше почувши від однокурсника Ярослава Грицака про Голодомор, я... не повірив. Цього не могло бути, тому що не могло бути ніколи! Не вірилося, що Комуністична партія могла свідомо знищувати громадян Країни Рад. Можливо, батькові слід було більше розповідати мені про “партизанів” (для яких він, парубок із глухого волинського хутора збирав по людях провізію), про Бога (до церкви батько майже завжди ходив сам), про всюдисущих сексотів (які обов’язково були у кожній студентській групі “ідеологічного” історичного факультету Львівського університету). Тоді би мені не довелося робити усі ці “відкриття” самотужки.

Не чув я від батька і якихось пересторог щодо представників інших національностей (і вважаю це правильним). Завжди треба зважати на можливість того, що твій співбесідник виявиться “не той” національності: не кожний єврей із задоволенням слухатиме анекдоти про скупуватих євреїв, а пересічний поляк – дотепи про гонорових шляхтичів (“То, проше пані, на пул-гроша сирваткі!”).

Не розумів і до пори не помічав людської заздрості – до заможнішого, освіченішого, просто більш успішного. Батько ж міг би мені підказати, що далеко не всі люди заслуговують на однакову довіру. Та таких застережень ніколи не чув, бо сам тато завжди підкреслено рівно ставився до людей різного віку, статусу, соціального походження.

Сьогодні я намагаюся зрідка ділитися власним життєвим досвідом із дітьми, хоча й бачу, що він їм, м’яко кажучи, нецікавий. Батько ж мій, навпаки, міг навчити плавати (його заслуга!), збудувати в лісі шалаша, але – ніколи! – як писати статтю чи поводити себе у чиновницькому кабінеті.

Читав він і, думаю, уважно читав більшість моїх статей, включаючи і юридичні, але майже ніколи не висловлював своєї думки. Одного разу, ще на самих початках моїх самостійних наукових розвідок, приємно здивований професійним рівнем роботи, недовіриливо спитав: “Де ти це списав?”. І вдруге – уже незадовго до смерті – батько розкритикував мою статтю в одному колективному історичному виданні, присвяченому Волинській трагедії. Заявив, що я схалтурив, що, зрештою, було чистою правдою.

IV

Оповідь моя була би неповною, якби не зачепив такого болючого питання, як вступ на факультет. Батько майже два десятиріччя керував вступними кампаніями, і кожного року потрібно було “відсіяти” більшість абітурієнтів (ліміт набору у 1970–1980-ті роки складав близько 70 осіб).

Історичний факультет уважався “ідеологічним”, його випускників охоче брали до комсомольських, а згодом і до партійних органів. Навіть у середніх школах директорами часто ставали саме історики. Тож конкурс завжди перевищував декілька осіб на місце, але й ці “драконівські” умови насправді були ілюзією.

Хабарі в радянській вищій школі, принаймні, у Франковому вузі, тоді були великою ганьбою. А ось “блат” реально існував. Починаючи від січня – лютого кожного року в приймальні ректора можна було побачити поважних людей – місцевих депутатів, чиновників середнього рангу тощо. Телефонували з міністерства, обкому чи ЦК. Мав свою квоту і всемогутній КДБ – під претекстом забезпечення державницького нагляду за студентською молоддю.

Ця остання група вступників теж була неоднорідною. Часом молоді люди, розуміючи неможливість вступу на престижний факультет у відомому вузі без впливової підтримки, самі зверталися до органів, пропонуючи їм послуги. Зокрема, саме таким шляхом потрапляли у спудеї ті, хто пізніше стали позиціонувати себе як вроджені з молоком матері націоналісти. Платили за майбутню кар’єру душею, тільки що кров’ю документа не підписували. Але траплялись і діти (чи близькі родичі) офіцерів КДБ, чиїм першочерговим завданням ставало отримання університетської освіти – без здійснення специфічних професійних обов’язків. Із трьома (чи навіть чотирма) такими я учився, нічим дорікнути цим хлопцям не можу.

У приймальні декана у ті ж напружені зимово-весняні місяці збиралася своя черга, рангом нижча: працівники районних рад і комітетів партії, голови колгоспів-мільйонерів, шановані у місті адвокати, лікарі, педагоги. Принаймні тричі мій батько і сам виступав у ролі “прошака” (знаю про це не від нього особисто, а від людей, за чиїх дітей він просив).

Двієчників-прогульників на факультеті було обмаль (траплялися веселі розгільдяї). А от тих, що не могли учитися внаслідок нестачі здібностей, і зовсім не пригадую. Тобто, блат блатом, а своя голова на плечах вимагалася. Пізніше, у “голодні” 1990-ті роки мені доводилося підробляти у кількох навчальних закладах, серед яких були приватні. Бачив різних студентів: і дуже сильних, і посередніх. Але спостерігав і відверто слабких. Таких в Університеті Франка радянського періоду не було й близько.

Але повернімося до нашої теми. Чи могли талановиті діти вступити на навчання самотужки, без чиїхось “плечей”? У 1977 р. я закінчив із золотою медаллю “свою” СШ № 4, і без особливих проблем 1 серпня здав профілюючий іспит з історії. Головою комісії тоді був не батько, а доцент Антон Калиновський, який і мав затвердити мою високу оцінку. Пригадую, як на його запитання: “Назвіть найголовніші події початку XIX століття?”, я одразу виклав мало не три десятки важливих і менш важливих битв, винаходів, повстань. Уважаю, що цей свій іспит я склав чесно.

Уже опівдні вдома батько привітав мене із вступом і сказав: “Там з тобою будуть учитися чотири дуже сильні хлопці, зверни на них увагу”. Сьогодні я

можу назвати ці прізвища (наголошую, що батько того дня на вступних іспитах не був і ще не міг знати, хто там уже вступив, а хто ні): Ігор Грицюк (з ним я потім потоваришував), Роман Шуст, Михайло Барбара, Володя Горбовий. Р. Шуст одразу показав себе як дуже сильний студент; сьогодні Роман очолює історичний факультет. І. Грицюк за своєю природою був лідером, але після закінчення навчання опинився на інструкторській посаді в Острозькому райкомі КППС. Цей фальшстарт, як мені видається, і згубив його кар'єру. Натомість успіху на депутатській ниві досяг М. Барбара, як на мене, навіть дещо несподівано. І лише В. Горбовий, тихий непомітний студент, так і загубився у своєму Турківському районі (радий буду, якщо помиляюся).

Коли згодом я запитав у батька, чому він вибрав саме цих хлопців, він пояснив, що слухав їхні відповіді на вступній кампанії 1976 р., але не зміг тоді прийняти. Для себе вирішив (потім це стало звичкою): якщо ці самі абітурієнти будуть вступати наступного разу, забезпечить їм свою негласну підтримку.

Думаю, що за сприятливого розкладу талановиті абітурієнти могли вступити і з першого заходу. Зрозуміло, що для них реальний конкурс був набагато жорсткіший, ніж офіційні – 3,5 (чи щось близько того) людини на місце.

V

Ще одна батькова риса, на жаль, мною успадкована лише частково, – його працелюбність і відповідальність. Завжди щось писав, сидів в архівах, правив чужі монографії та дисертації – одним словом, “шукав собі роботу”. У батька завжди була репутація: якщо він щось уже вичитав, то шукати там “бліх” – справа марна. Я ж беруся до праці, коли вже, що називається, припече. Халтурити принципово не стану (розумію, що репутація консультанта-порадника створюється роками), але і працювати “за дякую”, як тато, уперто відмовляюся, бо вважаю, що кожна праця вартує грошей. Утім, людей, які бажать, аби їм щось підказав чи підправив, тим не менше вистачає – можливо, спрацьовує магія батькового імені.

Знову повертаюся до вихідної тези. Спілкування з батьком (байдуже, на роботі чи в гостях) майже завжди починалося зі слів: “Над чим, сину, зараз працюєш?”. Ні, робота у мене завжди якась знаходилась – одні звіти-рапорти часу займали прірву, а що вже казати про керівництво аспірантами? Але до самої батькової смерті з білою заздрістю спостерігав, як у нього рік-у-рік виходять з друку книжки.

Після смерті багаторічного батькового друга лаборанта Василя Олексійовича Шеремети залишалося три людини, здатні (й, головне, готові) читати його карлючки для подальшого передруку чи комп'ютерного набору – Роман Тарнавський, Володимир Костишин і автор цих спогадів. Батько ніби соромився надто часто просити про цю послугу Романа та Володимира, то ж мені (на той час уже доктору, професору) часом доводилося згадувати старі добрі часи й набирати рукописний текст на комп'ютері. Завжди дивувався батьковій високій

грамотності – орфографії, пунктуації написаного від руки тексту; практично не траплялися їй звичні для сучасників русизми. Відчувалося, що людина зберігає світлий розум та високу розумову працездатність. Тому їй досі вважаю його смерть передчасною.

VI

Чоловік пізнається не лише у роботі, але й у відпочинку. В кожній людині є свої прив'язаності, хобі, які можуть розказати про неї чи не більше, ніж стоси списаного паперу.

Модного у колах галицького панства полювання батько не визнавав. У нас вдома ніколи не було ні рушниці, ні впольованої дичини – аж поки не з'явився зять, чоловік моєї сестри, Толік. Проте витягнути тестя-пацифіста навіть на зайця йому так ні разу не вдалося.

Натомість довший час були в нас удома вудочки – звичайні бамбукові, без, як нині кажуть, наворотів. На рибалці з батьком мені доводилося бувати, але ще у юні, піонерські роки. Пригадую, як у грузинському місті Гантіаді троє відпочивальників (чоловіків зрілого віку) із синами подалися на морську рибалку. Клювало чомусь лише з одного боку човна, то ж усі один за одним міняли диспозицію. До того часу, поки вутлий човен раптово не перевернувся. Випірнули усі три горе-рибалки без вудок, але кожний тримав у руках свого сина. До цього часу дивуюся: як воно встиглося в одну мить побачити своє чадо.

Коли ж після восьмого класу поїхав на позашкільну практику до прикордонного Краківця, моє вудилище виявилось найжалюгіднішим: залишалось лише одне коліно, інші до того часу встигли загубитися. Надалі парк вудочок не поновлювався.

А от збирати гриби батько любив чи не до самої смерті. У мої дитячі роки був у нас свій маршрут поблизу Липників – із визначеними грибними місцями, одним-двома шалашами від дощу, місцем під вогнище. Збір грибів перетворювався у... футбольний матч, де підосичник ставав “кутовим”, а білий гриб – “голом”. Часом батько прикидався недужим і просив мене зазирнути під низьку ялинку. Там неодмінно був якийсь “вільний удар” чи навіть “пенальті”.

На любительському рівні батько грав у шахи. Дивився він по телевізору бокс і футбол, але без фанатизму, одним оком. Не запасався ні пивом, ні чіпсами, не кликав мене чи зятя за компанію. Інші види спорту для нього не існували. Ніколи не грав у карти, навіть у підкидного. Опанувати комп'ютерні ігри не брався, жалкував часу на такі дурниці. Не пригадую, щоб колись купував лотереї чи, упаси Боже, білети МММ та інші “лох-пакети”.

Не бачив я тата і біля кухонної плити. Аж до того часу, поки не поїхали з ним, за сприяння колишнього батькового аспіранта Івана Терлюка, на відпочинок на озеро Світязь. Умови на базі від якоїсь червоноградської шахти були спартанськими, то ж їжу готували самостійно. Батько знаменито смажив линків та кобликів – так, що в кращому львівському чи київському ресторані не спробуєш. Можливо, тому що не економив на олії – завжди свіжій та якісній.

Постійно купував книжки – у книжкових магазинах та у букіністів. Утім, частіше отримував друковане слово у подарунок. Свої твори також охоче дарував. Навіть попри високі ціни останніх років ніколи не намагався нажитися на продажах чи гонорарах. Навпаки, ще й постійно кликав редакторів на каву. Іноді мені навіть здавалося, що редакторська публіка свідомо затягує з вичиткою та друком, аби максимально продовжити собі гостинне частування.

Щомісяця, а то й частіше уриваю хвилю для того, щоб прийти на батькову могилу – сам чи зі знайомими. І доволі часто, хоч і не кожного разу, буваю зворушеним, помітивши на гробівці квіти та поминальні свічки, принесені кимось не з родини. Ніхто з великого кола батькових знайомих не хвалиться мені, що от, мовляв, був у твого тата, та я і не дуже дошукуюся, хто ці люди. Головне, що пам'ятають.

Володимир МАКАРЧУК

СТЕПАН АРСЕНТІЙОВИЧ МАКАРЧУК – МІЙ БАТЬКО І ВЧИТЕЛЬ

Мала велике щастя від Бога тішитися любов'ю та підтримкою обох своїх батьків до 52-річного віку. І все ж, за законами життя настав день, коли я і мій старший на два роки брат напівосиротіли. Батько покинув цей прекрасний світ та родину, не доживши кілька днів до свого 85-річчя.

За місяць до смерті тато повідомив, що ювілей не святкуватиме. Казав, що не має здоров'я на ресторанні атракції. За кілька днів додав, що кошти, замість витратити їх на ресторан, передасть на підтримку АТО.

Серед останніх турбот тата було видання спогадів, які він писав у таємниці від усіх. Комп'ютерний набір тексту довірив колишньому своєму аспіранту Роману Тарнавському. Мемуари мали б стати подарунком собі, рідним та друзям на своє 85-річчя. На жаль, його остання книжка “Побачене, почуте, пережите” вийшла у світ без автографів та усних коментарів автора. Як недоспівана пісня, як недоглянута дитина, що народилася з любові та без опіки..., покинута сама на себе. Інакше чи став би дехто із моїх приятелів питати: “Чому твій тато так коротко згадає свою родину? Майже нічого не пише про тебе? Невже родина так мало важила для нього?”. Хто близько знав мого тата, ніколи не сумнівався у його чеснотах як сім'янина. І все ж, хочу додати кілька теплих слів до світлої пам'яті свого батька як голови дружньої родини.

Мій перший спогад про тата – гуляємо літньої днини удвох у Стрийському парку. Я тримаюся за татів мізинчик і почуваюся цілковито захищеною і щасливою.